

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГІРСЬКИХ ЛАНДШАФТАХ АВСТРІЇ ТА УКРАЇНИ

Розглянуто системний підхід як базовий метод наукового дослідження впливу урбанізаційних процесів на сільські ландшафти у гірській місцевості. Зроблено спробу структурувати методику досліджень, використавши рівні дослідження та напрями дослідження для формування матриці об'єктів, предметів та методів дослідження.

Ключові слова: урбанізаційні процеси, сільські ландшафти, системний підхід, матриця.

Вступ. В Австрії та Україні відбуваються подібні процеси впливу урбанізованих систем на природні та аграрні ландшафти. Проблеми, які виникають внаслідок швидкої урбанізації, можна простежити в обох країнах. Науковці Віденського аграрного університету та Національного лісотехнічного університету України, які з 2009 р. проводять спільні дослідження сільських ландшафтів в Австрії та Україні, відзначають загальні характерні риси урбанізаційних процесів, які притаманні обома країнам. Серед характерних ознак урбанізаційних процесів виокремлено кілька важливих, які притаманні для обох країн, а саме:

1. Швидке зростання міст супроводжується впливом на всі аспекти життя суспільства. Сьогодні вчені визначають урбанізацію як багатограний соціально-економічний процес, який має значний вплив на суспільні відносини.
2. Для Австрійських Альп і гірської частини Верхньої Австрії та Українських Карпат, які традиційно є територіями із високим рівнем розвитку руральних видів діяльності (сільське і лісове господарство) найбільш характерним є аграрний тип освоєності. Процеси урбанізації також охоплюють і сільську місцевість, зумовлюючи у ній демографічні та соціально-економічні зміни, такі як "старіння населення", депопуляцію сільського населення, міграційну рухомість та ін.
3. У системах розселення помітно посилюється роль міських центрів, спостерігається розвиток взаємопов'язаних форм міського розселення, а саме агломерацій.
4. У процесі урбанізації природно-ландшафтний каркас зазнає значного антропогенного тиску. В окремих випадках нерегульована урбанізація приводить до незворотних перетворень ландшафту до такої міри, що вони стають непридатними для безпечного проживання людей.
5. Урбанізація впливає на спосіб мислення, побут, норму та культуру поведінки людей, незалежно від того в якій місцевості вони проживають. Це проявляється у збільшенні задоволення різноманітних потреб людей, у підвищенні вимог до якості життя.

Програма та методи дослідження. Науковці Віденського аграрного університету розробили методику дослідження впливу урбанізаційних процесів на сільські ландшафти. Узагальнивши цей досвід, автор робить спробу укласти методику досліджень урбанізаційних процесів у сільських ландшафтах, яку можна б адаптувати для гірських районів Карпат.

Методика в науковій літературі визначається як сукупність методів, принципів і підходів дослідницької діяльності, на які опирається дослідник в межах певної дисципліни або конкретної задачі. Залежно від рівня поставленої задачі в методиці використовують різні методи. Підбір методів здійснюють на основі визначеного каркасу. Аналізуючи основні концепції та підходи в урбанізаційному ландшафтознавстві, О.Ю. Дмитрук приходять до висновку, що практично всі вони базуються на системному підході та його модифікаціях, які є найбільш адекватними досліджуваній сфері [1]. Дослідник історичних архітектурно-містобудівних комплексів Г.П. Петришин наголошує: системний підхід є тим ізоморфним принципом, який проникає через усі кордони, що сформувалися між окремими науками історично, незалежно від того, що ці науки вивчають якісно зовсім різні класи явищ: машини, організм, суспільство [2]. Системний підхід передбачає розгляд об'єкта дослідження як цілісної множини елементів, які сукупно встановлюють між собою відношення та зв'язки. Налагоджені зв'язки та відношення між окремими елементами формують систему. Будь-яка система, яку досліджують, є елементом системи вищого порядку, так само елементи будь-якої системи, своєю чергою, зазвичай розглядають як системи більш нижчого порядку [3]. Дослідження елементів системи та її зв'язків дають змогу отримати цілісну картину про об'єкт. Основні принципи системного підходу – це цілісність, ієрархічність, структурність, функціональність та множинність. Саме з такої позиції за основу методики досліджень сільських ландшафтів у гірських районах вибрано системно-структурний метод.

Результати досліджень та обговорення. Розглядаючи сільські ландшафти у гірській місцевості як систему, можна виокремити в ній три складові, які тісно між собою взаємопов'язані і взаємодоповнюють одна одну. Сюди належить людина з її духовними та матеріальними цінностями, ландшафт та планувально-просторові утвори. Людина чи група людей, які в своїй аграрно-господарській діяльності формують планувально-просторові структури і впливають на природний ландшафт, є соціально-економічним чинником. Одночасно планувально-просторові структури тісно взаємопов'язані та залежні від природного ландшафту та екологічних умов. Своєю чергою, природний ландшафт видозмінюється залежно від рівня розвитку будівельно-просторової структури та аграрно-господарської діяльності людей і перетворюється у культурний ландшафт. Порушення екологічних зв'язків та екологічного балансу пропорційно залежить від ступеня антропогенного тиску. Тому природно-ландшафтні умови, планувально-просторові структури і соціально-економічні чинники розглядають як цілісну систему, яку необхідно досліджувати (рис. 1).

Урбанізаційні процеси відбуваються на різних ієрархічних рівнях системи розселення і їхні прояви можна відстежувати також на мікро-, мезо-, та макрорівнях, починаючи від елементарної "клітини" – садиби, закінчуючи локальною системою розселення, включно до районного центру. Оскільки системи розселення мають три взаємопов'язані складники, тому дослідження доцільно проводити за трьома напрямками.

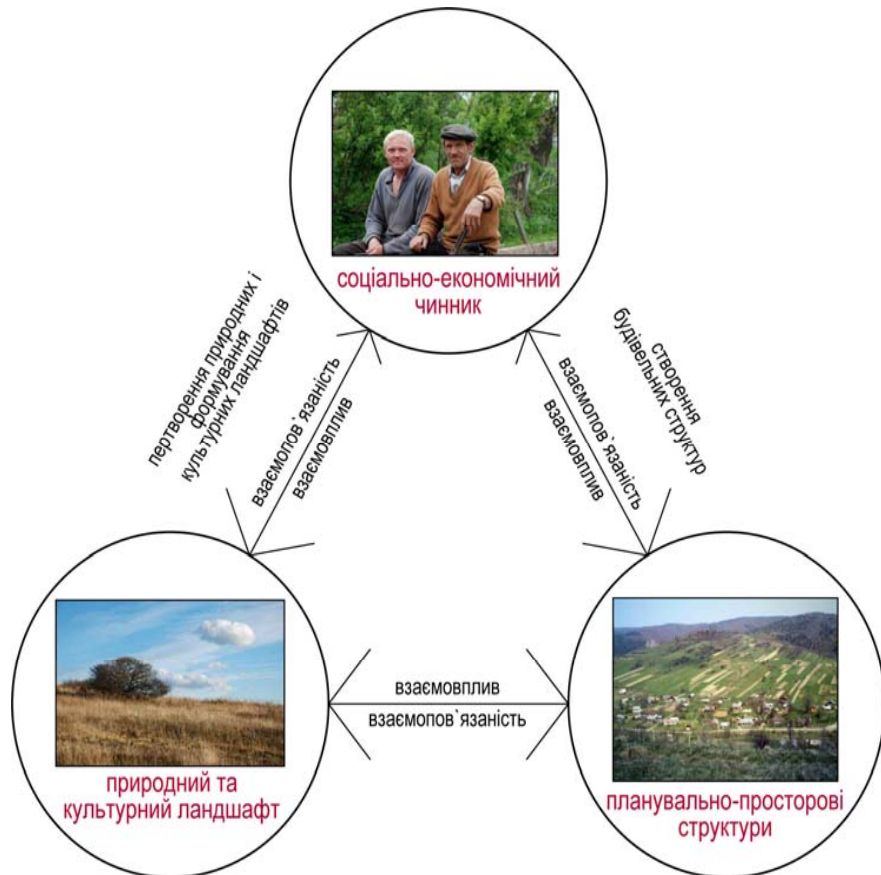

Рис. 1. Чинники, що визначають напрям та ієрархічні рівні дослідження

Звідси формується трьохкомпонентна і трьохступенева методика дослідження процесів урбанізації в гірських ландшафтах. Структуру методики можна представити у вигляді матриці, де горизонтальні рядки (вісь X) виражають відповідні рівні системи розселення, а вертикальні стовпці (вісь Y) – напрями дослідження. Кількість ієрархічних рівнів та напрямів дослідження залежить від поставленої задачі. У нашому випадку, доцільно розглядати не більше трьох рівнів і трьох напрямів дослідження. На перетині горизонтальних рядків (рівнів) та вертикальних стовпців (напрямів) формуються комірки, в яких закладається зміст наукового дослідження. Сукупність комірок формують матрицю, яка і є структурою дослідження. Така структура дає змогу окремо показати об'єкти та предмети дослідження, а також методи і способи, які використовують відповідно до рівня і напрямку дослідження (рис. 2). Наповнення комірок у матриці може змінюватись залежно від поставленої задачі та рівня дослідження.

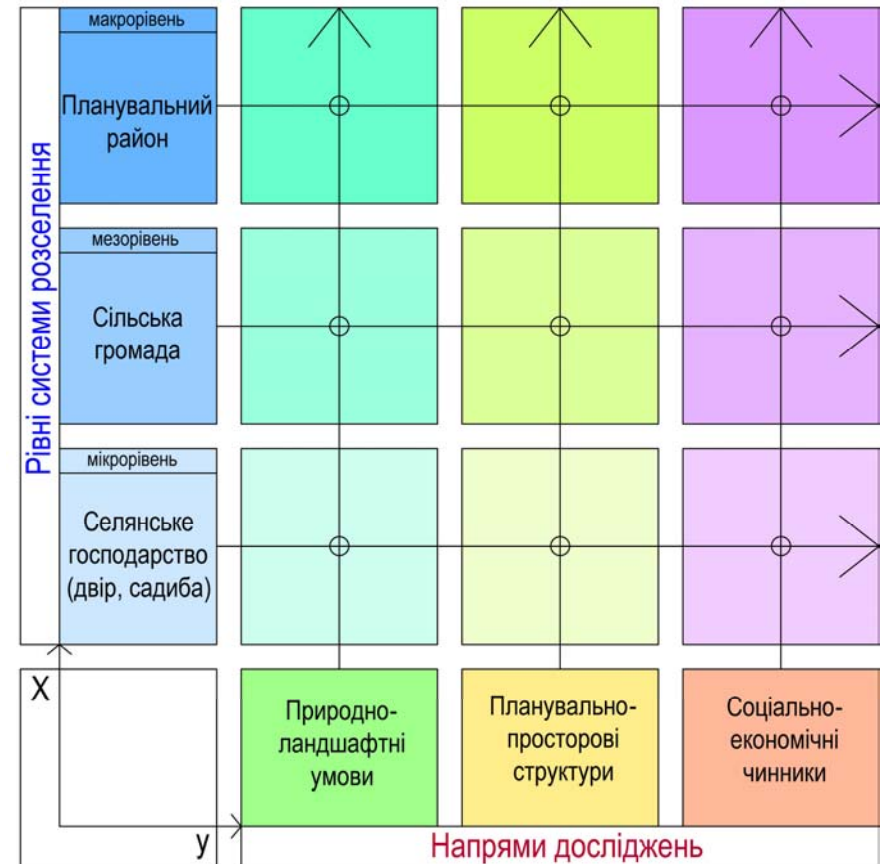

Рис. 2. Матриця методики наукових досліджень сільських ландшафтів у гірській місцевості

Дев'ять комірок матриці передбачають дев'ять об'єктів дослідження, які розподіляють відповідно до рівня і напрямку дослідження. На мікрорівні як об'єкт розглядають селянське господарство (двір чи садиба). Складність системи полягає тут у тому, що селянське господарство (двір чи садиба) – це поліфункціональний організм. Тому доцільно використати метод декомпозиції, тобто поділу системи на частини: ландшафт садиби, будівельну структуру та сім'ю і розглядати їх як окремі об'єкти (складові частини цілого об'єкта), використовуючи при цьому методи із різних галузей знань. На мезорівні об'єктом виступає село як територіальна одиниця. Тут також методом декомпозиції структуру поділено на ландшафт села, планування та архітектуру села і сільську громаду. На макрорівні, відповідно, об'єктами дослідження є ландшафт планувального району, планування групової системи розселення та сукупність (об'єднання) громад району планування. Структуру об'єктів дослідження представлено у вигляді матриці (рис. 3).

Рис. 3. Матриця об'єктів дослідження сільських ландшафтів у гірській місцевості

Аналогічно є укладена структура предметів дослідження, яка складається із дев'яти позицій і показана у матричному варіанті (рис. 4). Предмети дослідження можуть бути змінними, оскільки вони залежать від поставленої задачі. Універсальність матриці полягає в тому, що в ній можна змінювати (комбінувати) предмети дослідження, а також, відповідно, і методи дослідження. У цій методиці, виходячи із теми досліджень, базовими предметами наукового дослідження є впливи природно-ландшафтних факторів, особливості розвитку урбаністичних, планувальних і будівельних структур та змінні процеси у соціально-економічній сфері на різних ієрархічних рівнях. Відповідно до об'єктів та предметів дослідження, а також завдань, які поставлені перед дослідниками, обирають методи. У цьому дослідженні запропоновано підбір лише основних (пріоритетних) методів дослідження сільських ландшафтів. Методи дослідження укладено в матрицю аналогічно до об'єктів та

предметів дослідження (рис. 5). Пріоритетними методами у цій методиці визначено картографічний метод, графоаналітичний, метод наукового спостереження, статистично-математичний, анкетування та опитування, типологічний, індуктивно-дедуктивний метод.

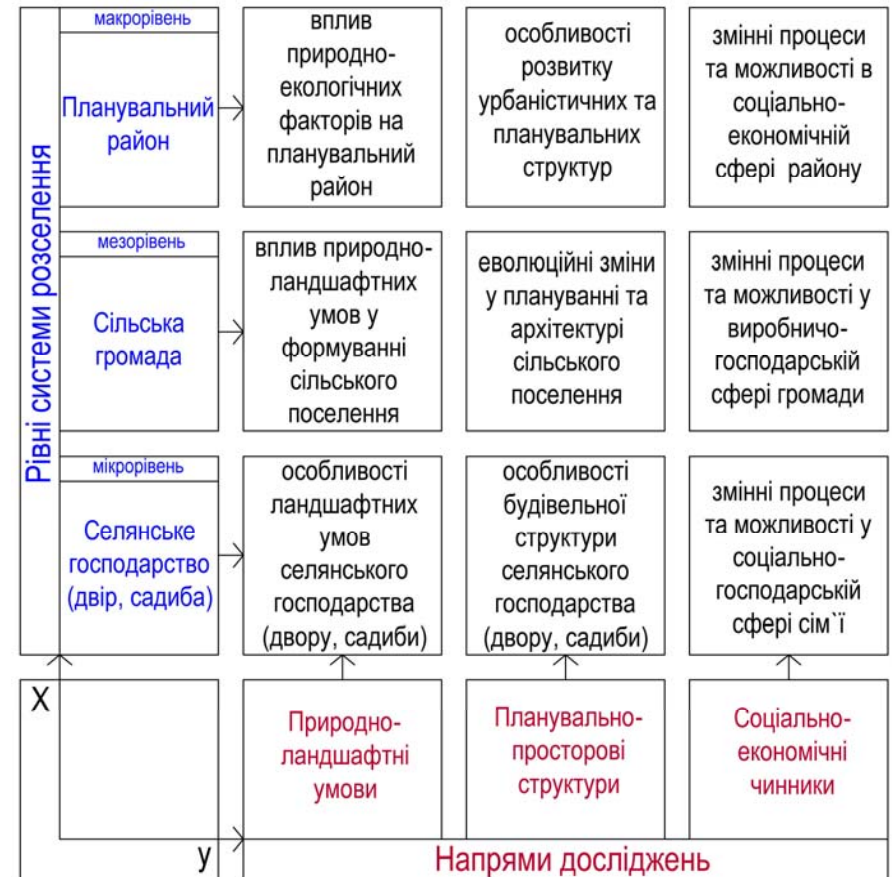

Рис. 4. Матриця предметів дослідження сільських ландшафтів у гірській місцевості

Висновки:

1. Трьохкомпонентну і трьохступеневу структуру досліджень сільських ландшафтів, за основу якої вибрано системний підхід, укладено з урахуванням можливості змінювати (додавати чи забирати) напрями дослідження, а також додавати чи забирати ієрархічні рівні дослідження. Універсальність методики полягає в тому, що запропонована структура матриці дає змогу досліднику залежно від поставленої задачі змінювати об'єкти, предмети та методи дослідження.
2. Системний підхід дає змогу виокремити в методиці досліджень три складові, які тісно між собою взаємопов'язані і взаємодоповнюють одна од-

ну. Людина з її духовними та матеріальними цінностями, ландшафт та планувально-просторові форми утворюють складну систему, яку всебічно досліджують у ландшафтному плануванні.

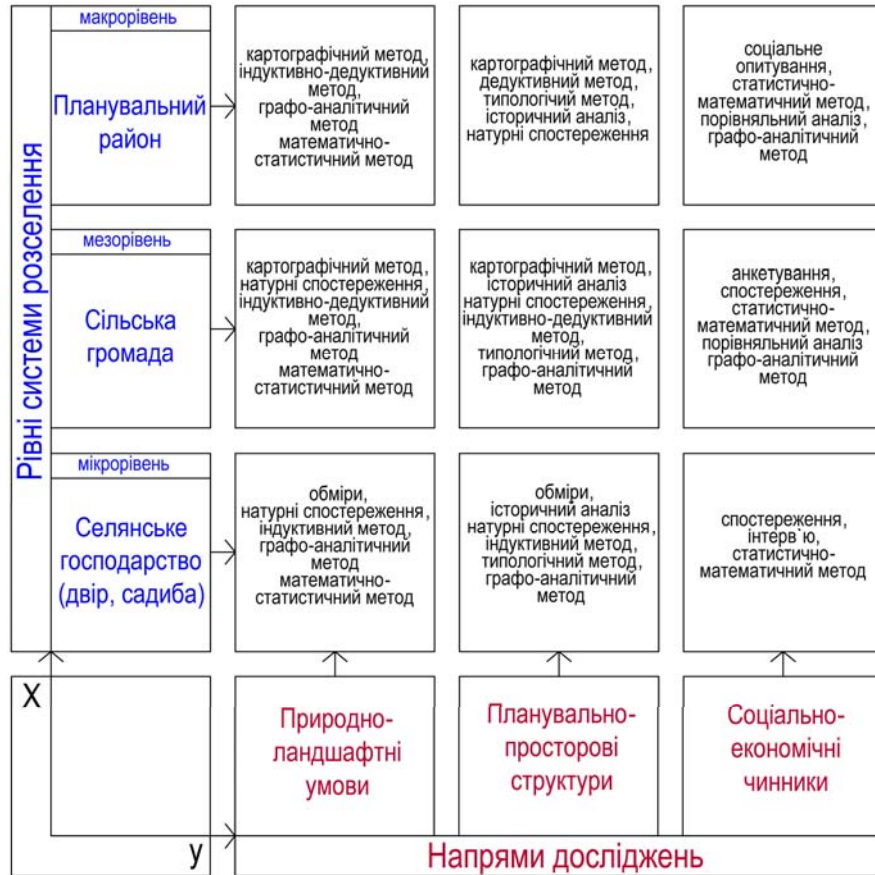

Рис. 5. Матриця пріоритетних методів дослідження сільських ландшафтів у гірській місцевості

Література

1. Дмитрук О.Ю. Ландшафтно-урбанізаційні системи України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра географ. наук: спец. 11.00.11 – Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів / О.Ю. Дмитрук. – К.: Вид-во КНУТШ, 2005. – С. 31.
2. Петришин Г.П. та ін. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження : навч. посібн. / Г.П. Петришин, У.І. Іваночко, Ю.В. Ідак, С.І. Топилко, Х.С. Бойко, Н.С. Соснова, О.П. Олешко, Л.Б. Гнесь / за ред. Г.П. Петришин. – Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2006. – С. 43-46.
3. Волкова В.Н. Из истории теории систем и системного анализа / В.Н. Волкова. – СПб: Изд-во СПбГПУ, 2001, 2004. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.tsisu.ru>.

Пархуць Л.В. Методика исследований урбанизационных процессов в горных ландшафтах Австрии и Украины

Рассмотрен системный подход как базовый метод научного исследования влияния урбанизационных процессов на сельские ландшафты в горной местности. Сделана попытка структурировать методику исследований, используя уровни исследования и направления исследования для формирования матрицы объектов, предметов и методов исследования.

Ключевые слова: урбанизационные процессы, сельские ландшафты, системный подход, матрица.

Parkhuts L.V. The methods of urbanization processes research in mountain landscapes of Austria and Ukraine

System approach as a basic method of scientific research on the urbanization processes influence over rural landscapes in mountain regions is considered in this article. The attempt to structurize the methodology of research is made, with the use of hierarchic levels of research and trends of research to form the objects matrix, subjects and methods of research.

Keywords: urbanization processes, rural landscapes, system approach, matrix.

УДК 630*5.002.56

Проф. М.П. Горошко, канд. с.-г. наук;

ст. викл. Р.Р. Вицега, канд. с.-г. наук – НЛТУ України, м. Львів

ОЦІНКА УРБАНІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ГІРСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ СУЧАСНИМИ ЗАСОБАМИ ЛІСОІНВЕНТАРИЗАЦІЇ

Висвітлено підходи щодо оцінки урбаністичних процесів у лісових ландшафтах. Окреслено основні завдання, концептуальні засади організації та запровадження лісового моніторингу як інструментарію оцінки компонентів ландшафту.

Ключові слова: лісовий ландшафт, ландшафтно-таксаційні показники, лісовий моніторинг.

Під ландшафтом у сучасному трактуванні розуміють природно-територіальний комплекс будь-якого рангу (від лісової зони до невеликої лісової ділянки). Найчастіше до окремого ландшафту належать розрізнені ділянки, схожі за своїми природними особливостями, зокрема за характером рослинності. Виділяють серії ландшафтів: лісові, лісопаркові, паркові, лугові, альпійські, кожен з яких характеризується ландшафтно-таксаційними та ландшафтно-художніми показниками [4].

Об'єктом наших досліджень є лісові ландшафти Українських Карпат, зокрема найактивніший компонент ландшафту – рослинність (ліс) та урбаністичні процеси в них. Останнім часом спостерігаємо поширення негативних явищ (деградації, дегенерації, дисфункції), що зумовлює потребу в комплексній оцінці урбаністичних процесів із метою подальшого зменшення (унікнення) такого впливу.

Серед пріоритетних напрямів досліджень в Україні значну увагу приділяють збереженню біологічного різноманіття і екологічних функцій лісів, забезпеченню якісного відтворення лісових ресурсів як обов'язкового елементу лісочористування, здійсненню розвитку лісового господарства на основі впровадження передових наукових досягнень, вдосконаленню програмно-інструментального та інформаційного забезпечення лісового господарства.

Сьогодні на перший план виходить завдання щодо створення інформаційної системи для забезпечення державних інтересів в галузі управління